

کتابخانه‌های آموزشگاهی؛ موتور توسعه فرهنگ مطالعه

فرشته ذوالجناحی

کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی

در عصر حاضر هر روز شاهد پیشرفت‌های شگرف و گاه باورنکردنی در زمینه‌های گوناگون علوم هستیم و موضوع دهکده جهانی مرز میان انسان‌ها را از میان برداشته است. یافته‌های جدید در یک لحظه به اطلاع جهانیان می‌رسد و پیشرفت علم به شکلی باورنکردنی افزایش یافته است. دولت‌ها با برنامه‌ریزی‌های هدفمند و جامع به تربیت و پرورش نسل جوان که آینده‌سازان هر کشوری محسوب می‌شوند، می‌پردازند و برای رسیدن به موفقیت، برای آموزش کودکانی که در ۲۰ تا ۳۰ سال آینده مسئول اداره کشور می‌شوند، برنامه‌ریزی می‌کنند. نسل جوان سرمایه‌های بالقوه‌ای هستند که می‌باید با هدایت و برنامه‌ریزی متولیان امر تعلیم و تربیت (پس از خانواده) به سرمایه‌های بالفعل تبدیل شوند. در دوران ابتدایی و در مدارس با به‌کارگیری «سواد اطلاعاتی» که کلید اصلی «یادگیری مادام‌العمر» است، دانش‌آموزان می‌توانند مهارت‌های سواد اطلاعاتی را فرا گیرند و خلاق‌تر و مستقل‌تر از قبل به فعالیت بپردازند (کارلر، ۱۳۸۵).

دانش‌آموزان با کسب مهارت‌های سواد اطلاعاتی می‌آموزند

چکیده

هدف مقاله حاضر بیان اهمیت و ضرورت وجود کتابخانه در مدرسه و بررسی جایگاه آن در آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی به دانش‌آموزان است. با توجه به لزوم هماهنگی بین برنامه‌های آموزشی مدرسه و کتابخانه، آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی^۱ به دانش‌آموزان سبب می‌شود که آن‌ها نسلی خلاق و نقاد تربیت شوند و بتوانند اطلاعات مناسب و مورد نیاز خود را آگاهانه انتخاب کنند و به‌طور مؤثر مورد استفاده قرار دهند. همکاری بین معلم و کتابدار اطلاعات خوبی در مورد آن دسته از مهارت‌های سواد اطلاعاتی که باید در آموزش‌ها بیشتر مورد توجه باشند، در اختیار آنان قرار می‌دهد.

کلیدواژه‌ها: کتابخانه آموزشگاهی، فرهنگ مطالعه، کتاب‌های آموزشی، کتاب‌نامه رشد، سامان‌دهی کتاب‌های آموزشی

مقدمه

که «چگونه بیاموزند». در این راستا، کتابخانه‌ها و کتابداران آموزشگاهی می‌توانند با ارائه خدمات و برنامه‌های آموزشی متنوع و هماهنگ با نظام آموزشی مدارس، سبب گسترش سواد اطلاعاتی و معلومات دانش‌آموزان شوند و تقویت‌کننده و مکمل آموزش رسمی باشند. در آموزش و پرورش نوین که حرکت از «معلم‌محوری» به سوی «دانش‌آموزمحوری» آغاز شده، تأکید بر آموزش براساس پرسش و پژوهش است. در چنین شرایطی، آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی به دانش‌آموزان ضرورت دارد و کتابخانه‌های آموزشگاهی اصلی‌ترین ابزار برای کسب موفقیت و رسیدن به هدف‌های آموزشی هستند. هدف آموزش و پرورش غنا بخشیدن به زندگی انسان و گسترده ساختن افق ذهنی دانش‌آموزان و معلمان است. کتابداران و کتابخانه‌های آموزشگاهی، مانند اهرمی در تحقق و پیشرفت این هدف عمل می‌کنند.

تاریخچه کتابخانه‌های آموزشگاهی در ایران

در ایران در دوره قاجار، مدارس رسمی رشد و گسترش یافتند و ایجاد چاپخانه موجب رواج کتابخانه‌های مدارس شد. براساس اسناد تاریخی، ایران به‌طور رسمی کتابخانه آموزشگاهی را از سال ۱۳۱۷ ه.ق. با کتابخانه «مدرسه لقمانیه» تجربه کرد. این کتابخانه علاوه بر کتاب دارای نقشه، کره جغرافیایی، روزنامه و پرده مصور نیز بود. علاوه بر دانش‌آموزان مدرسه، افراد علاقه‌مند نیز می‌توانستند با رعایت ضوابط، از منابع کتابخانه استفاده کنند. در صورتی که کتاب مورد نظر در کتابخانه موجود نبود، درصد تهیه آن از خارج بر می‌آمدند.

بعد از انقلاب مشروطه، براساس قانون اداری وزارت معارف، اوقاف و صنایع مستظرفه، تشکیل کتابخانه و مجموعه‌های علمی و تاریخی در مدارس در حیطه وظایف اداره معارف قرار گرفت. از سال ۱۳۴۱، اداره نگارش وزارت آموزش و پرورش اقدام به خرید کتاب‌های مناسب نوجوانان می‌کرد که آن‌ها را به کتابخانه‌ها می‌فرستاد (دایرةالمعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی، ج ۱)

نقش کتابخانه‌های آموزشگاهی در افزایش سرانه مطالعه

یونسکو در سال ۲۰۰۲ بیانیه‌ای با عنوان «نقش کتابخانه‌های آموزشگاهی در فرایند یاددهی- یادگیری برای همه» منتشر کرد که در بخشی از آن آمده است: «از وزیران آموزش و پرورش کشورها که مسئولیت آموزش و پرورش ملت‌ها را بر عهده دارند، مصرانه درخواست می‌شود راهکارها، سیاست‌ها و طرح‌هایی را توسعه دهند که باعث تکمیل و اجرای این بیانیه می‌شوند» (ساترو و ویلدارز، ۱۳۸۲).

کتابخانه آموزشگاهی اندیشه و اطلاعاتی را تأمین می‌کند که برای حضور موفق در جامعه رو به رشد و مبتنی بر دانش و اطلاعات امروز، ضروری و اساسی است. این کتابخانه‌ها می‌توانند دانش‌آموزان را توانمند سازند تا به‌عنوان شهروندانی مسئول زندگی کنند. کتابخانه آموزشگاهی باید درون یک چارچوب سیاست‌گذاری ساختاریافته و شفاف مدیریت شود. در خط مشی کتابخانه، باید نیازهای واقعی مدرسه در نظر گرفته و برای آن‌ها

تدابیری اندیشیده شود. این خط مشی باید جامع و عملی باشد و نباید تنها توسط کتابداران مدرسه نوشته شود. پیش‌نویس خط مشی باید به‌طور مشترک توسط معلم‌ها و مدیران اجرایی مدرسه تهیه و به‌طور گسترده در سراسر مدرسه به مشورت گذاشته شود. مدارک حاصل از چنین حرکتی نقش کتابخانه را در ارتباط با جنبه‌های زیر تبیین خواهد کرد:

- برنامه درسی مدرسه؛
- روش‌های یادگیری مدرسه؛
- کسب استانداردهای آموزشی ملی و محلی و معیارهای آموزشی؛
- یادگیری دانش‌آموزان و نیازهای حرفه‌ای کارکنان مدرسه؛
- نیازهای آموزشی کارکنان؛
- ارتقای سطوح پیشرفت تحصیلی؛

مدیریت کتابخانه‌های آموزشگاهی نیازمند توجه به مؤلفه‌های زیر از سوی سیاست‌گذاران، مدیران آموزش و پرورش و مدیران مدرسه‌هاست:

- امور مالی و بودجه بندی؛
- امکانات و تجهیزات؛
- منابع؛
- سازمان‌دهی؛
- کارکنان؛
- استفاده از کتابخانه؛
- ارتقای پیشرفت کتابخانه.

تمامی این مؤلفه‌ها برای تعیین چارچوب خط مشی واقع‌گرا و اجرای برنامه عملیاتی و مدیریت کتابخانه ضروری هستند (پیشین).

لازم به ذکر است، هر کتابخانه آموزشگاهی به فردی نیاز دارد که با مهارت و شایستگی بتواند به‌عنوان یک کتابدار - معلم، با تکیه بر علم و آگاهی از یک طرف و عشق به کودکان و کتاب از طرف دیگر، سکان هدایت و رهبری این مکان را به‌عهده گیرد. کتابدار آموزشگاهی در واقع تهیه خدمات آموزشی متمرکز در مدرسه، مدیریت منابع و ترویج خدمات و منابع را بر عهده دارد. کتابدار آموزشگاهی می‌تواند به‌عنوان آموزگار، معلم خصوصی و ارزشیاب منابع در جهت حمایت از امر یادگیری، حضور مؤثر و فعالی داشته باشد (برگرفته از گزیده مقالات ایفلا ۹۹، ۱۳۸۰). هدف اصلی این نوع کتابخانه‌ها تشویق به خواندن کتاب و ایجاد عادت به مطالعه و تحقیق، تقویت قوه تفکر و برانگیختن حس کنجکاوی دانش‌آموزان، و سرانجام کمک به پیشبرد برنامه‌های درسی است (مزینانی، ۱۳۷۹).

احیای کتابخانه‌های آموزشگاهی

بسیاری معتقدند، یکی از راه‌های رسیدن به اهداف متعالی کوتاه‌مدت و بلندمدت جوامع، احیای کتابخانه‌های آموزشگاهی است. از آنجایی که کتابخانه به‌عنوان یک رکن اصلی مطرح می‌شود، می‌باید در زمان طراحی ساختمان مدرسه، فضای کتابخانه طراحی شود و هنگامی که برنامه‌ریزی درسی انجام می‌شود، ساعاتی مستقل نیز به استفاده از کتابخانه اختصاص یابد. به هنگام تألیف کتاب درسی، فعالیت‌هایی پیش‌بینی شوند

که دانش آموز برای انجام آن‌ها به کتابخانه مدرسه مراجعه کند (میرهادی، ۱۳۸۳).

پس از پیروزی انقلاب اسلامی دست‌اندرکاران امر تعلیم و تربیت و مسئولان وزارت آموزش و پرورش کوشیدند با اجرای طرح‌ها و برنامه‌های متنوع زمینه‌های جذب دانش‌آموزان را به فعالیت‌های مطالعاتی و کتابخوانی فراهم آورند. استانداردهای و ایجاد فضای مطلوب در کتابخانه‌ها و توسعه و تجهیز این مراکز، به‌عنوان پایگاه اصلی برای جذب دانش‌آموزان به کتابخوانی، یکی از مهم‌ترین و مؤثرترین راه‌های توسعه و ترویج فرهنگ کتابخوانی است. بسیاری از صاحب‌نظران علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی بر این باورند که پس از نیروی انسانی متخصص، فضا و تجهیز کتابخانه‌ها با مواد خواندنی موردنیاز و براساس علاقه‌های دانش‌آموزان می‌تواند نقش بسزایی در کتابخوانی ایشان داشته باشد. تجهیز کتابخانه‌ها به مواد خواندنی، به‌ویژه کتاب‌های خوب با تنوع موضوعی، می‌تواند زمینه‌های حضور فعال دانش‌آموزان را در کتابخانه‌های مدارس فراهم آورد (سایت رشد).

انتخاب کتاب مناسب برای کتابخانه‌های آموزشی

امروزه، کتاب‌های کمک‌آموزشی و کمک‌درسی در شمارگان بسیار بالایی به چاپ می‌رسند و در سطح گسترده‌ای هم مورد استفاده دانش‌آموزان قرار می‌گیرند. اما متأسفانه، بی‌توجهی به کیفیت و محتوای علمی و آموزشی این کتاب‌ها، بازار آشفته‌ای به‌وجود آورده است. در نتیجه ضرورت دارد که تمام توان تولیدکنندگان این‌گونه کتاب‌ها، به سوی تشخیص نیازهای واقعی دانش‌آموزان و پر کردن خلأ موجود هدایت شود. وزارت آموزش و پرورش به‌عنوان نهاد فرهنگی مؤثر، در هدایت پدیدآورندگان، ناشران، مؤلفان و مترجمان به‌منظور تولید و انتشار کتاب‌های آموزشی مورد نیاز دانش‌آموزان و معلمان می‌تواند نقش عمده‌ای ایفا کند. البته برای حرکت در این راه، ابتدا باید به بررسی نیازهای کودک، نوجوان و جوان پرداخت. سپس از طریق تدوین معیارهای تألیف کتاب‌های کمک‌آموزشی و درسی و انتقال آن به صاحبان قلم و ناشران، و نیز با اتخاذ سیاست‌های تشویقی و حمایتی، دست‌اندرکاران را به‌سوی تألیف کتاب‌های کمک‌آموزشی و درسی باکیفیت رهنمون شد. وزارت آموزش و پرورش طرح «سامان‌دهی کتاب‌های آموزشی» را با هدف فوق به اجرا گذاشته است. مجریان این طرح، برای سامان‌دهی کتاب‌های آموزشی و هدایت پدیدآورندگان آن‌ها در مسیر تحقق اهداف و سیاست‌های کلی نظام آموزش و پرورش، منطبق با اهداف متعالی نظام مقدس جمهوری اسلامی و همچنین منطبق با نیازهای روز دانش‌آموزان، معلمان و اولیا، چند حرکت اساسی را در دستور کار خود قرار داده است که عبارت‌اند از:

اعلام استانداردهای تولید کتاب‌های آموزشی برای پدیدآورندگان و اعلام نیازهای آموزش و پرورش و ارائه خدمات

کارشناسی؛

● انتشار «کتاب‌نامه رشد» با هدف ارائه فهرست توصیفی مناسب و مرتبط با برنامه درسی دوره‌های آموزشی؛
● برگزاری دوره‌های جشنواره کتاب‌های آموزشی رشد با هدف کلی حمایت، هدایت و پشتیبانی از فعالیت‌های پدیدآورندگان (ناشران، مؤلفان و مترجمان) که در جهت اهداف برنامه‌های آموزشی و درسی آموزش و پرورش فعالیت می‌کنند (سایت دفتر انتشارات و تکنولوژی آموزشی).

کتاب‌نامه رشد

در سال‌های اخیر شاهد تولید و انتشار کتاب‌نامه رشد برای هدایت دانش‌آموزان، معلمان و خانواده‌ها و نیز تشویق ناشران بوده‌ایم. این آثار چنانچه طی حرکتی برنامه‌ریزی شده و مطابق با موازین علمی منتشر و ارائه شوند، به یقین در تأمین منابع مطالعاتی مخاطبان نقشی بسزا خواهند داشت. از سوی دیگر، شناسایی و طبقه‌بندی کتاب‌های علمی و آموزشی موجود می‌تواند قدمی در راه توسعه محیط آموزشی و تقویت فرایند یاددهی - یادگیری محسوب شود و به منزله ابزاری کارآمد در تقویت نظام آموزش کشور باشد.

یکی از قدم‌های مهم و مؤثر در جهت رسیدن به اهداف فوق، شناسایی کتاب‌ها و آثار علمی و آموزشی مرتبط با برنامه‌های درسی و معرفی توصیفی آن‌ها به معلمان مدارس دوره ابتدایی است (سایت دفتر انتشارات و تکنولوژی آموزشی).

نتیجه

با توجه به نقش کتابخانه‌های آموزشی و اهمیت آن‌ها در ارتقای سرانه مطالعه کشور، می‌توان با انتخاب کتاب مناسب گام مؤثری در ارتقای فرهنگ مطالعه برداشت به این منظور استفاده از کتاب‌نامه رشد در کتابخانه‌های آموزشی می‌تواند به غنای مجموعه و برآوردن نیازهای دانش‌آموزان در دوره‌های تحصیلی متفاوت کمک کند.

پی‌نوشت

۱. «انجمن کتابداری استرالیا» مهارت‌های سواد اطلاعاتی را شناسایی، جابه‌جایی، دسترسی و به‌کارگیری اطلاعات موردنیاز می‌داند» (آسیا، ۲۰۰۷).

منابع

۱. ساترو، تاویمیر؛ ویلارز، گلینز (۱۳۸۲). کتابخانه‌های آموزشی: رهنمود یونسکو/ایفلا. ترجمه اکرم عینی.
۲. گزیده مقالات ایفلا ۹۹ (بانکوک: ۲۰-۲۸ اوت ۱۹۹۹). زیر نظر عباس حری. کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران. تهران. ۱۳۸۰
۳. مزیناتی، علی (۱۳۷۹). کتابخانه و کتابداری، سمت، تهران.
۴. میرهادی، توران؛ (بی‌تا). کتابخانه آموزشی و نقش آن در ایجاد عادت به مطالعه. تهران.
۵. وبگاه رشد (بازیابی شده در تاریخ ۹۳/۳/۲۰): www.roshd.ir
۶. وبگاه دفتر انتشارات و تکنولوژی آموزشی (بازیابی شده در تاریخ ۹۳/۳/۲۰): www.roshdmag.ir
۷. دایرةالمعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی.